

Predstavljanje knjige „Osmanske isprave sutješkog samostana” autora prof. emeritusa dr. Michaela Ursinusa i magistre Ane Papić

Knjiga koja će danas biti predstavljena nije prva monografija posvećena jednom franjevačkom samostanu u Bosni i Hercegovini. No, vjerojatno je prva te vrste koja je u potpunosti temeljena na osmanskoj arhivskoj građi pohranjenoj u vlastitom arhivu. Unatoč tome što je gotovo cijeli arhiv izgubljen tijekom velikog požara koji je početkom ljeta 1591. uništio crkvu i razne druge samostanske zgrade, Kraljeva Sutjeska se može pohvaliti da posjeduje najveću zbirku osmanskih dokumenata u Bosni i Hercegovini.

Ova golema zbirka osmanskih dokumenata nije kronološki raspoređena po fasciklima, niti su dokumenti klasificirani prema temama. Donedavno nije postojalo ni detaljno analitičko, a ni kronološko pomagalo koje bi istraživačima omogućilo snalaženje u njezinu slojevitom sadržaju. Još uvijek ne postoji sveobuhvatan katalog koji bi detaljnije opisivao raspon tema kao i dataciju – od kasnog 15. do kasnog 19. stoljeća – koji čine cjelinu ove jedinstvene zbirke osmanskih dokumenata.

Ipak, knjiga koju danas predstavljamo označava početak: strogo kronološkim redoslijedom popisuje sve one osmanske dokumente koji su datirani. Dakle, na ovaj način doneseno je ukupno više od 550 dokumenata, počevši od nekoliko 'preživjelih' iz požara 1591. godine i nastavljajući sve do 1700. godine, koja je označena kao vremenska granica ovog izdanja. Mnogi od tih dokumenata bili su ukratko karakterizirani sadržajem sažetim, od ranijih generacija fratarata njihovim riječima: takve su bilješke zadržane kao dokaz onoga što su fratri smatrali da dokumenti sadrže, prepisivane iz bosančice od strane bivšeg gvardijana samostana Sutjeska, pokojnog fra Stjepana Duvnjaka. Drugi su ostali bez takvih kvalifikacija: u tim slučajevima formuliran je moderni sažetak kako bi se popunila praznina. Na taj je način cjelokupna, naglašavam ovo datirana, osmanska građa sutješkoga samostana prije 1700. godine postala dostupna širem krugu čitatelja koji će, nema sumnje, biti oduševljeni bogatstvom njihova sadržaja.

Kako bi se u potpunosti pokazala posebna važnost određenih dokumenata iz sutješkog arhiva, urađena je selekcija dokumenata koji će biti u cijelosti prevedeni, a ne samo sažeti. Među njima moramo izdvojiti najraniji dokument, datiran iz 1483. godine.

Riječ je ovdje u knjizi o dokumentu br. 3. koji bez sumnje dokazuje da je originalna Ahdnama koju je 1463. dodijelio sultan Mehmed Osvajač, tako važna za franjevačke redovnike Bosne Srebrene, još uvijek postojala i 20 godina nakon prvotne koju je izdao sultan Mehmed Fatih.

Zašto je ovo važno? Jer je upravo ovaj dokument ili bolje reći parafraziran tekst ovoga dokumenta, poslužio otprilike jedno stoljeće poslije da ga se konačno uruči franjevačkoj hijerarhiji. To je učinio Sejdi Mahmud, kadija iz Sarajeva i kasnije inspektor (müfettiş) Beograda i to na način da ga je ponio sa sobom prilikom svog unaprijeđenja iz Sarajeva u Beograd, u ili pred 1596. godine. Upravo te godine, i Mahmud i dokument spominju se u naredbi koju je u Duvnu izdao hercegovački sandžak-beg Husein, datiranoj između 8. i 17. lipnja iste godine.

Svi dosadašnji dokazi upućuju na to da je izvorna Fatihova Ahdnama bila izgubljena ubrzo nakon što su je franjevci prikazali na dvoru njegova sina Bajazida II. u Čirmenu (današnja zapadna Bugarska) krajem svibnja 1483., gdje ju je sultan ljubazno prihvatio i prisegom obećao njezinu obnovu (tecdid). U stoljećima koja su uslijedila, sve do oko 1600. godine i poslije, u dokumentaciji se povremeno spominje „carska Ahdnama” (ahdname-i hümayun), no nijedna se izričito ne pripisuje sultanu Mehmedu Osvajaču. To pripisivanje Mehmedu Osvajaču prvi se put pojavljuje nakon što je Sejdi Mahmud stigao u Beograd.

Događaji koji su se odvijali u Beogradu usred „Dugog rata” s Habsburgovcima (1593. – 1606.) mogu se samo hipotetski rekonstruirati, no njihov je ishod jasan i može se naznačiti na temelju sačuvanih dokumenata: čini se da je došlo do sveobuhvatnog preoblikovanja i prenamjene teksta koji je Sejdi Mahmud prepisao iz Bajazidova hukuma. Znajući da je zapisao vjernu sliku sadržaja Bajazidova hukuma u vezi s izvornom Ahdnamom koju je 1463. izdao njegov otac, sultan Mehmed Osvajač, bivši kadija sarajevski i aktualni mutefiš beogradski Sejdi Mahmud bio je u poziciji pružiti ovdašnjim vlastima tekst koji se mogao smatrati najbližim autentičnoj verziji Mehmedove Ahdname.

Čini se da je to beogradskim vlastima, a prije svega Sejdi Mahmudu kao glavnom nadzorniku, pružilo mogućnost da ispune zahtjev franjevačke hijerarhije – čiji je provincijalni ministar tada bio prisutan u Beogradu – da im se ponovno oda počast uručivanjem prijepisa Ahdname Mehmeda Osvajača. Da bi to bilo moguće, tekst koji je Sejdi Mahmud zapisao morao je biti preoblikovan kao sultanska ahdnama – sultanska ahdnama njegova vremena – prikladno opremljena odgovarajućom uvodnom formulom (dok u 15. stoljeću ahdname nisu imale takvu formulaciju), kao i prikladnim datumom (i mjestom) izdavanja – što je, s obzirom na prirodu Sejdi Mahmudu dostupnog teksta, preuzetog iz drukčijeg tipa dokumenta, očito izostajalo. Kao rezultat toga, ono što je bilo izdano u Beogradu bili su nišan-dekreti, i to – prvi put! – s datumom izdavanja koji je idealno obuhvaćao ne samo dan i mjesec („28. svibnja”), već i (pretpostavljeni) godinu dodjele. Jednako tako, kao novost, mjesto izdavanja se sada redovito navodilo kao „na polju, ili u taboru, Milodraž”. To je, zapravo, značilo de facto ponovno izdavanje časnoga sultanskog zavjeta iz 1463. godine, samo ovaj put u Beogradu!

Znamo da je u tom trenutku Bijeli Grad (Beograd) igrao ključnu ulogu: upravo je ovdje veliki vezir Kodža Sinan-paša podigao svoj ratni tabor tijekom Dugog rata protiv Habsburgovaca 1593./94. godine, a veliki vezir Damad Ibrahim-paša boravio je ovdje mjesecima sve do svoje smrti 10. srpnja 1601. Čak je i sultan Mehmed III. proveo nekoliko dana u Beogradu (od 9. do 20. kolovoza 1596.) prije nego što je poveo svoje postrojbe u bitki kod Mezőkeresztes (Hačova, 26. – 27. listopada 1596.). To je franjevačkom vodstvu Bosne Srebrene, a tih godina na stolici bosanskog, požeškog i beogradskog biskupa bio je fra Franjo Baličević, rodом iz Visokog, pružilo priliku da svoje pritužbe izravno predstavi najvišim vojnim i sudskim vlastima, i da im objasni svoju hitnu potrebu za obnovljenom zaštitom od nepravdi koje su im nanosili državni službenici u provincijama.

Deseci „prijepisa” (u stvarnosti preoblikovanih i ponovno izdanih verzija) Ahdname Mehmeda Osvajača počeli su kružiti među franjevcima pod osmanskom upravom već na samom početku 17. stoljeća; verzije koje se čuvaju u samostanima u Livnu, Fojnici, Kraljevoj Sutjesci, Makarskoj, Visovcu, Zaostrogu i mnogim drugim mjestima mogu se sve dovesti u vezu s tekstom koji je zapisao Sejdi Mahmud. Upravo se taj tekst čuva u fondu Acta Turcarum u Sutjesci a mi ga prvi put objavljujemo u ovoj knjizi s prijevodima na hrvatski i engleski jezik.

Franjevački samostani u Bosni i Hercegovini od sada su, slijedom toga, mogli ne samo ukazivati na to da je u davnoj prošlosti bila izdana Povelja o zavjetu koju je donio sultan Mehmed Osvajač – čiji je original, nažalost, izgubljen – nego i priložiti zamjenski dokument u tu svrhu, koji se nalazio u njihovoj posjedu i bio dostupan svima na uvid.

Budući da katolicima – za razliku od pravoslavnih i armenskih kršćana te Židova – nije bio dodijeljen trajan status unutar tzv. „sustava milet”, već su uživali tek jamstvo ili povremenu sigurnosnu zaštitu (u obliku Ahdname), franjevci su se morali nalaziti u donekle stalno nesigurnom položaju – ako ne prema osmanskim vlastima, onda zasigurno u odnosu na druge kršćanske crkve. Doista se može pretpostaviti da postoji određena povezanost između tog trajno nesigurnog statusa franjevaca i golemog broja osmanskih dokumenata koji su sačuvani u franjevačkim samostanima diljem Bosne i Hercegovine i Dalmacije.

U vezi s tim, dopustite mi, za kraj večerašnjeg izlaganja, jednostavnu računicu: uzmemo li 3000 osmanskih dokumenata u Fojnici, zatim gotovo 4500 u Kraljevoj Sutjesci i oko 1500 u Kreševu, dolazimo do zbroja od oko 9000 osmanskih dokumenata koji se danas čuvaju u tri glavna, povijesna samostana u Bosni i Hercegovini. Ako tome dodamo približno 1000 dokumenata iz Zaostroga i Makarske, te oko 600 s Visovca (sva tri u Dalmaciji), brojka prelazi 10 000 osmanskih dokumenata – a da pritom ne računamo one koji se čuvaju u samostanima u Hercegovini. Ipak, to je današnje stanje, nakon desetljeća i stoljeća gubitaka arhivske građe uzrokovanih različitim čimbenicima – ponajprije požarima za koje znamo da su u nekom trenutku pogodili sve te samostane.

Najimpresivniji među tim događajima bio je katastrofalni požar koji je poharao samostan u Kraljevoj Sutjesci početkom ljeta 1591. godine, uništivši gotovo cijeli njegov arhiv (kakav je do tada bio), ili jednako razorni požar koji je pogodio samostan Kreševo u ožujku 1765. godine, koji je, kao i u slučaju Kraljeve Sutjeske, gotovo potpuno uništio tadašnje osmanske dokumente. Ne računajući spise ramskog samostana koji je stradao u požaru 1687. Uzimajući u obzir oba ova događaja, nije nerealno pretpostaviti da su u samo ovim nabrojanim samostanima zajedno izgubljeno barem još pet tisuća osmanskih dokumenata.

Činjenica daljnjih gubitaka u drugoj polovici 17. stoljeća, uzrokovanih razaranjima tijekom Kretske i Morejske ratove (1645. – 1669.; 1683. – 1699.), pretpostavlja da je nekoliko drugih osmanskih dokumenata koji su nekada postojali ovdje možda propalo tijekom tih desetljeća kada su franjevci redovito morali napuštati svoje samostane kako bi skupljali milostinju za svoju egzistenciju. Moguće je da je čak 2000 dokumenata, vjerojatno i više, nestalo iz tih samostana uslijed navedenih događaja. Dakle, ukupno se može pretpostaviti da je oko 7000 osmanskih dokumenata izgubljeno zbog razloga koji su nam poznati – a koliko ih je još možda nestalo kao rezultat nepovoljnih događaja o kojima nemamo informacija?

Ukratko: U usporedbi s arhivima pravoslavnih samostana (uključujući one na Svetoj Gori Atos), franjevački samostani Bosne Srebrene izvorno su posjedovali (i još uvijek posjeduju) izuzetno veliki broj osmanskih dokumenata – vjerojatno kao sredstvo da se uvijek osiguraju u poziciji dokazivanja svojih prava i zaštite (kao katolici) svog nesigurnog pravnog statusa unutar osmanskog okvira.

Ali u knjizi ima još mnogo toga što se može ispričati, daleko više nego što se može spomenuti u ovom kratkom izlaganju. Trebate se u to sami uvjeriti. Hvala vam na pažnji!